

The peculiarity of theories of European integration is that they follow the rapid and developed practical processes in European integration organizations.

Theories of integration substantiate the legal and socio-economic and political processes of consolidation within European countries and the functioning of the European Union itself, as well as these processes affect the EU's relations with third countries.

The gradual development of common policies implies that multinational integration is a process that is constantly evolving. This means that independent States may accede to it at any time, in accordance with the procedures and criteria established by the group, or withdraw if they consider that the common policies developed or envisaged by the group as defined by the majority of common interests are no longer coincide with their national interests.

The integration of third countries into the European Union on the basis of concluded international agreements with the EU is reflected in the concept of flexible integration, the theory of multi-speed integration, selective integration, the concept of "concentric circles" and "pioneer groups". The deepening of the European Union's relations with third countries defines theories of European integration as prerequisites for the "Europeanization" of the legal systems of third countries.

Key words: European integration, European Union, neofunctionalism, economic integration, political integration, EU competence, legal systems.

DOI: 10.36695/2219-5521.1.2022.51

УДК 347.77.

М.В. КОВАЛЬОВА

*Марина Вікторівна Ковальова, кандидат юридичних наук, доцент Ужгородського національного університету**

ORCID: 0000-0002-9672-5254

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Постановка проблеми. Ми живемо в епоху міжнародних договорів, і все частіше двосторонні та багатосторонні міжнародні договори використовуються для створення нових міжнародно-правових стандартів. Враховуючи також той факт, що кількість держав, здатних укласти міжнародні договори, зростає, тому й не дивно, що договори укладаються набагато частіше, ніж будь-коли раніше. Однак розробка та застосування норм міжнародних договорів неможливі без правильного розуміння їх змісту та цілей. І досягається це за допомогою тлумачення. Складність та виняткова важливість даного питання полягає в тому, що положення норм міжнародних договорів повинні застосовуватися в умовах різних національних правових систем, тому саме роль тлумачення полягає у забезпеченні їх сумісності з національним правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядали в багатьох працях вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: С.С. Алексєєв, А. Барак, Х-Г. Гадамер, Р.К. Гарднер, М.Д. Еванс, У. Ескрідж, Б.Л. Зимненко, М.М. Антонович, І.А. Безклубий, Є.В. Бурлай, В.Г. Буткевич, В.А. Василенко, В.Н. Денисов, А.П. Засць, Є.О. Зверєв, М.С. Кельман, О.О. Мережко, Є.Б. Кубко, Г.В. Лаврик, І.І. Лукашук, С.П. Погребняк, П.М. Рабінович, Л.Д. Тимченко, О.Д. Тихомиров, В.М. Шаповал, С.В. Шевчук та інші. Вагому роль відіграють висновки та рішення Міжнародного суду ООН та Комісії міжнародного права ООН.

Формулювання мети статті. У статті розглянуто основні засоби тлумачення міжнародних договорів. Аналізують проблеми, що виникають у процесі тлумачення положень міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні міжнародні відносини регулюються здебільшого міжнародним правом, значна частина якого складається з міжнародних договорів. З кожним роком їх кількість дедалі більше зростає, особливо в умовах розширення сфери впливу міжнародного права в регулюванні таких міжнародних галузей, як гуманітарне право, міжнародна безпека та міжнародна економіка.

Необхідність тлумачення зумовлена цілим рядом чинників. І насамперед – абстрактним характером норм права. Іншими словами, норми права поширюються на невизначене коло осіб та ситуацій. Разом із тим всі норми права застосовуються в конкретній ситуації, тобто реалізуються в конкретних діях суб'єктів права. Саме тому при реалізації тієї чи іншої норми виникає необхідність конкретизувати зміст норми права, вираженої в абстрактній формі. Інакше кажучи, норма права регулює суспільні відносини у певній сфері життєдіяльності. Однак ці відносини, незважаючи на спільні риси, властиві всьому виду, досить численні і мають низку індивідуальних ознак та особливостей, що викликає певні питання при застосуванні норми права. Відповіді на ці питання можна отримати тільки шляхом тлумачення¹.

Серед чинників, які впливають на активізацію договірної процесу в міжнародних відносинах – поява нових суб'єктів міжнародного права. В даних умовах перед наукою міжнародного права постала проблема функціонування міжнародних договорів, включаючи питання їх тлумачення.

© М.В. Ковальова, 2022

* *Maryna Kovalova, Ph.D. in law, Associate Professor of the Faculty of Law of Uzhhorod National University*

У доктрині міжнародного права розрізняють способи та види тлумачення міжнародних договорів. Зокрема, виділяють наступні способи тлумачення: спеціально-юридичне тлумачення; логічний спосіб тлумачення; мовне або граматичне тлумачення; систематичне тлумачення; історичне тлумачення тощо.

Як правило, види тлумачення класифікують відповідно до такого критерію, як орган суб'єкта міжнародного права, який здійснює тлумачення. Згідно з цим критерієм виділяють такі види тлумачення: внутрішньодержавне тлумачення; автентичне тлумачення; міжнародне тлумачення; неофіційне тлумачення.

Зокрема, під міжнародним тлумаченням мають на увазі тлумачення договору міжнародними органами, передбаченими державами в самому міжнародному договорі або уповноваженими ними пізніше, коли виник спір з приводу тлумачення, вирішити цей спір. Такими органами можуть бути або спеціально створені комісії (так зване міжнародне адміністративне тлумачення), або міжнародний суд чи арбітраж (міжнародне судове тлумачення)².

Об'єктом тлумачення є численні юридичні документи, індивідуальні правозастосовні акти, різного роду договірні конструкції. Однак основним об'єктом тлумачення є правова норма.

Тлумачення міжнародного договору є одним із видів тлумачення правової норми. Зазначаючи про особливості тлумачення положень міжнародного договору, не можна оминати питання самого терміна «тлумачення».

Тлумачення правової норми – це з'ясування змісту норми, її цілей та юридичних характеристик.

Тлумачення міжнародного договору – це з'ясування справжнього змісту та сенсу міжнародного договору, окремих його положень з метою практичного застосування договору та точної реалізації його умов сторонами договору.

Підходів до визначення поняття «тлумачення» в літературі є ще багато. З їх великого різноманіття можна зробити висновок, що, незважаючи на невеликі відхилення у поглядах деяких дослідників, більшість представників як вітчизняної, так і зарубіжної наукових шкіл сходяться на думці, що тлумачення можна розуміти у двох сенсах. По-перше – як процес, по-друге – як результат. У рамках цього процесу здійснюються два інші процеси – з'ясування та роз'яснення, які можуть існувати як взаємодоповнюючі складові єдиного процесу. При цьому як у першому, так і в другому випадку їх можна об'єднати поняттям «тлумачення»³.

Тлумачення передують будь-кому застосуванню, тому від правильності тлумачення залежить виконання основного принципу міжнародного права. Спори держав щодо невиконання однією з них зобов'язань за міжнародними договорами, як правило, виникають внаслідок різного тлумачення одних і тих самих положень. Водночас вирішення спору завжди лежить у юридичній площині. Інколи лише застосування усього комплексу прийомів, зокрема політичних, дають змогу вирішити міжнародний спір.

У науці міжнародного права існують різні напрями встановлення природи та цілей тлумачення міжнародних договорів. Ряд вчених вважає, що метою тлумачення є встановлення наміру сторін при підписанні міжнародного договору. Оскільки ці наміри не повністю відображені у тексті, то прихильники цього напрямку (їх ще називають суб'єктивістами) особливе значення при тлумаченні надають різноманітним допоміжним матеріалам, зокрема матеріалам конференції, на яких було розроблено та прийнято міжнародний договір.

Проте роль підготовчих матеріалів під час тлумачення не варто переоцінювати. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. (далі – Віденська конвенція) не випадково віднесла їх до додаткових засобів тлумачення. Як підкреслював угорський професор Д. Харасті, який детально досліджував дане питання, підготовчі матеріали при історичному тлумаченні не можна розуміти надто широко. Він підкреслював, що це поняття «охоплює лише ті матеріали, які так чи інакше можуть вказувати на спільні наміри сторін, тобто матеріали, які створені внаслідок спільної діяльності сторін»⁴.

Таким чином, ті матеріали міжнародних конференцій, які не виражають спільної волі сторін, а є суто односторонніми діями держав (різні поправки делегацій, які не були прийняті конференцією, заяви до окремих статей договору, що розробляється тощо), представляють собою виключно історичний інтерес та не повинні братися до уваги при тлумаченні міжнародного договору.

Інші теоретики, яких називають «текстуалістами» вважають, що головна мета тлумачення міжнародних договорів полягає у встановленні змісту тексту договору шляхом його аналізу, оскільки саме в ньому узгоджено наміри сторін. На думку «текстуалістів», значення мають лише ті наміри, які зафіксовані в договірному тексті, оскільки вони є юридично значущі та можуть бути предметом тлумачення. Наміри сторін, що залишилися за межами договірної форми, не мають жодного юридичного значення.

Інші автори переконані, що мета тлумачення полягає у встановленні об'єкта та мети міжнародного договору. Прихильників цієї теорії називають функціоналістами, які вважають, що текст договору взагалі не має значення. Саме наявність таких діаметрально протилежних позицій й зумовила формулювання відповідних статей Віденської конвенції.

У ст. 31 (1) Віденської конвенції «Загальне правило тлумачення» передбачено, що договір повинен тлумачитись добросовісно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їх контексті, а також у світлі об'єкта та цілей договору.

Частиною 2 Віденської конвенції визначено, що для цілей тлумачення договору контекст охоплює, крім тексту, включаючи преамбулу й додатки:

1) усяку угоду, яка стосується договору і якої було досягнуто між усіма учасниками у зв'язку з укладенням договору;

2) усякий документ, складений одним або кількома учасниками у зв'язку з укладенням договору і прийнятий іншими учасниками як документ, що стосується договору⁵.

Крім контексту при тлумаченні договору слід враховувати (ч. 3 ст. 31 Віденської конвенції):

- 1) усяку наступну угоду між учасниками щодо тлумачення договору або застосування його положень;
- 2) наступну практику застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення;
- 3) будь-яку відповідну норму міжнародного права, яка застосовується у відносинах між учасниками⁶.

Хоча ст. 31 Віденської конвенції – це загальне правило, а в ст. 32 Віденської конвенції розглядаються додаткові засоби тлумачення, обидва правила слід використовувати разом, оскільки вони представляють собою цілісну систему тлумачення договорів.

Віденська конвенція сприйняла концепцію, згідно з якою справжні наміри сторін виражаються насамперед у тексті міжнародного договору, а їх виявлення – головна мета тлумачення.

У висновку Комісії ООН з міжнародного права 65-ї сесії зазначається, що правила, закріплені у ст. ст. 31, 32 Віденської конвенції, відображають міжнародне звичаєве право. Звичаєво-правовий характер цих норм неодноразово визнавався міжнародними судовими інституціями, зокрема Міжнародним судом ООН, Міжнародним трибуналом з морського права, міждержавними арбітражами, Апеляційним органом Світової організації торгівлі (далі – СОТ), Європейським судом з прав людини, Судом Європейського союзу та трибуналами, що засновані Міжнародним центром з врегулювання інвестиційних спорів⁷.

Таким чином, правила, закріплені у ст. ст. 31, 32 Віденської конвенції, діють як договірне право для тих держав, які є учасниками Віденської конвенції, стосовно договорів, що належать до сфери застосування Конвенції, і як міжнародне звичаєве право для всіх інших держав.

Тлумачення здійснюється на основі певних принципів, що враховують особливості договору як угоди суб'єктів міжнародного права.

Принципи тлумачення мають загальнообов'язковий характер, деякі з них закріплені у Віденській конвенції, інші засновані на міжнародних звичаях. Основними принципами тлумачення міжнародних договорів є необхідність відповідності тлумачення основним принципам міжнародного права та сумлінність тлумачення.

Тлумачення міжнародного договору може здійснюватися будь-якою стороною договору (таке тлумачення має силу лише для однієї сторони), або сторонами договору за згодою між ними (автентичне тлумачення, що має обов'язкове значення для сторін), або міжнародними органами, які з цією метою можуть бути зазначені у самому договорі.

Залежно від суб'єкта розрізняють офіційне (здійснюване державами або їх органами) та неофіційне (що здійснюється особами, спеціально не уповноваженими на офіційне тлумачення) тлумачення.

Офіційне тлумачення при цьому поділяється на легальне та судове. Легальним є тлумачення, яке здійснюється органом, що встановив відповідну норму (в такому випадку воно буде називатися автентичним тлумаченням) або таке, яке здійснюється органом, що має спеціальні повноваження щодо тлумачення відповідних норм права, однак сам їх не видавав. Водночас судове тлумачення здійснюється судами при розгляді справ⁸.

Мета тлумачення – найбільш повна реалізація умов міжнародного договору, що забезпечує дотримання одного з основних принципів міжнародного договору права – *pacta sunt servanda*. Даний принцип передбачає: «Кожен чинний міжнародний договір є обов'язковим для його сторін, які зобов'язані його дотримуватися сумлінно». Принцип сумлінного виконання міжнародного договору також відображено і в Преамбулі до Віденської конвенції, однак у тексті Конвенції відсутнє будь-яке пояснення значення цього принципу. Тим не менш, спроби дати його пояснення значення епізодично зустрічається у міжнародно-правових актах, у юридичній літературі, а також у судових рішеннях.

У ст. 31 (1) Віденської конвенції зафіксовано три принципи тлумачення: а) добросовісність тлумачення; б) сторони договору мають намір, що впливає із звичайного значення термінів; в) звичайне значення термінів має бути встановлено у контексті всього договору та у світлі його об'єкта й мети.

На думку Ф. Лапорта, правильний зміст договору відповідає змісту висловлювань, передбачених цим договором, які здійснюються саме державами – сторонами міжнародного договору. Відтак, звичайне значення термінів договору з точки зору міжнародного права слід ототожнювати з інформацією, що міститься в міжнародному договорі відповідно до намірів сторін договору, усіх тих держав, для яких договір діє – оскільки ці наміри можна вважати взаємними⁹.

Крім цього, заслуговує на увагу питання тлумачення договорів, автентичність тексту яких було встановлено двома або кількома мовами.

У ст. 33 Віденської конвенції визначено, що коли автентичність тексту договору була встановлена двома або більше мовами, текст кожною мовою має однакову силу, якщо договором не передбачено інше або учасники не домовились про те, що в разі розходження між цими текстами, переважну силу матиме якийсь один певний текст. Передбачається, що терміни договору мають однакове значення в кожному автентичному тексті.

При тлумаченні договорів, складених кількома мовами, важливо враховувати наступну формулу: єдність тексту, єдність сенсу, єдність договору. Дотримання принципу рівної достовірності текстів договору, автентичність яких встановлена різними мовами, є несумісним з використанням для інтерпретаційних цілей одного автентичного тексту на шкоду іншому.

У випадку невідповідності двох оригінальних автентичних текстів, у яких один і той самий термін має різні значення залежно від перекладу, то в даному випадку, очевидно, варто звертатися до контексту, умов укладення та практики застосування відповідного міжнародного договору.

Тлумачення згідно з п. 3 ст. 33 Віденської конвенції виходить із презумпції автентичності текстів. Тобто, можна вибрати один текст для тлумачення і ґрунтуватися на ньому, немає необхідності на постійній основі порівнювати усі тексти договору. Однак, відповідно до п. 4 ст. 33 Віденської конвенції, у разі якщо порівняння автентичних текстів виявляє розходження значень, яке не усувається застосуванням ст. ст. 31 і 32, приймається те значення, яке, з урахуванням об'єкта і цілей договору, найкраще узгоджує ці тексти.

Це правило у доктрині міжнародного права називають «принципом встановлення єдиного смислу всіх текстів договору», і ця презумпція єдиного смислу всіх мовних текстів міжнародного договору має важливе значення для забезпечення стабільності та добросовісності тлумачення.

Висновки. Питання тлумачення норм права ще й тепер належить до найгостріших питань сучасної теорії та практики юриспруденції, одним із яких є питання про існування більш-менш однакових правил і принципів тлумачення для всіх галузей права, включно з національним та міжнародним правом. Можна стверджувати, що специфіка предмета правового регулювання конкретної галузі права зумовлює специфіку принципів і правил тлумачення норм цієї галузі.

Суб'єктами тлумачення міжнародних договорів виступають міжнародні організації, міжнародні суди, вчені-юристи, національні несудові державні органи і національні суди. Об'єктом тлумачення є зміст норми права, в той час як предмет – текст, який цей зміст передає. Водночас текст може бути виражений не лише словесно, на письмі чи у символах, а у своїй відсутності.

За допомогою тлумачення суб'єкти з'ясовують зміст норми та можливі наслідки її застосування. У результаті застосування суб'єкти керуються досягнутим розумінням та коригують його у світлі визначених нормою цілей. Тлумачення у процесі застосування сприяє усуненню розбіжностей, допущених під час створення норми, і навіть уточненню її змісту в різних умовах.

Порядок імплементації та дії норм міжнародного права у національній системі права визначаються самою державою. А передбачені різні правові методи допомагають міжнародним нормам втілитись у національну систему права і навіть сприяють вирішенню конфліктів між міжнародним та внутрішньодержавним правом. Такі конфлікти можуть бути пов'язані з різним підходом держав до розуміння самої природи міжнародного права та відмінностями у тлумаченні його співвідношення з внутрішнім правом.

Тлумачення норм міжнародного права як частини внутрішньодержавного права представляє собою складну проблему, адже саме від цього процесу залежить правильне застосування міжнародних норм як частини правової системи держави, а також виконання державою взятих на себе зобов'язань за міжнародним договором.

¹ Лепіш Н.Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики: монографія. Львів: Сполом, 2018. С. 191.

² Мережко О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики. Київ: Таксон, 2002. С. 254.

³ Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика. Київ: Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2015. С. 71.

⁴ Талалаєв А.Н. Венская конвенция о праве международных договоров (Комментарии). Москва: Юрид. лит., 1997. 332 с.

⁵ Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

⁶ Там само.

⁷ Summaries of the Work of the International Law Commission. Sixty-fifth Session (2013). URL: <https://legal.un.org/ilc/sessions/65/>

⁸ Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика. Київ: Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2015. С. 114.

⁹ On the Interpretation of Treaties: The Modern International Law as Expressed in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties (Law and Philosophy Library, 83) 2007th Edition. Springer; 2007th edition (September 19, 2007). 438 p. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32592.pdf>

Резюме

Ковальова М.В. Деякі питання тлумачення міжнародних договорів.

У статті представлено деякі практичні проблеми тлумачення міжнародних договорів.

Розробка та застосування норм міжнародних договорів неможливі без правильного розуміння їх змісту та цілей. І досягається це за допомогою тлумачення. Складність і виняткова важливість даного питання полягає в тому, що положення норм міжнародних договорів повинні застосовуватися в умовах різних національних правових систем, тому саме роль тлумачення полягає у забезпеченні їх сумісності з національним правом.

Принципи тлумачення мають загальнообов'язковий характер, деякі з них закріплені у Віденській конвенції, інші засновані на міжнародних звичаях. Основними принципами тлумачення міжнародних договорів є необхідність відповідності тлумачення основним принципам міжнародного права та сумлінність тлумачення.

Тлумачення передусє будь-кому застосуванню, тому від правильності тлумачення залежить виконання основного принципу міжнародного права. Спори держав щодо невиконання однією з них зобов'язань за міжнародними договорами, як правило, виникають внаслідок різного тлумачення одних і тих самих положень. Водночас вирішення спору завжди лежить у юридичній площині. Інколи лише застосування усього комплексу прийомів, зокрема політичних, дають змогу вирішити міжнародний спір.

Тлумачення норм міжнародного права як частини внутрішньодержавного права становить складну проблему, адже саме від цього процесу залежить правильне застосування міжнародних норм як частини правової системи держави, а також виконання державою взятих на себе зобов'язань за міжнародним договором.

Ключові слова: тлумачення, принцип тлумачення, міжнародний договір, застосування міжнародного договору, Віденська конвенція, держава.

Summary

Maryna Kovalova. Some issues of interpretation of international treaties.

The article deals with some issues of interpretation of international treaties.

Resolving issues of treaty interpretation demands the time and skills of many different authorities: national courts, immigration authorities, police, civil servants, military officials, diplomatic personnel, international courts and arbitration tribunals, international organisations, and so on.

The development and application of international treaties is impossible without a proper understanding of its content and objectives and this could be achieved through interpretation. The complexity and exceptional importance of this issue is that the provisions of international treaties shall be applied in different national legal systems, so the role of interpretation is to ensure their compatibility with national law.

The principles of interpretation are universally binding, some of them specified in the Vienna Convention, others based on international customs. The basic principles of interpretation of international treaties provide the integrity of interpretation.

With the existence of Vienna Convention Articles 31–33 many of the major controversies illustrated by the twentieth century international law literature must be considered as finally resolved. On the other hand, the importance of the Vienna Convention should not be exaggerated. Despite the adoption of the Convention and the codification accomplished, it is still far from clear to what content the norms of international law shall be applied.

Interpretation precedes any application, so the correctness of the interpretation depends on the implementation of the basic principle of international law.

Disputes between states over the failure of one of them to fulfill its obligations under international treaties usually arise from different interpretations of the same provisions. At the same time, the resolution of the dispute always lies in the legal field. Sometimes, only the application of the whole set of methods, including political ones, can resolve an international dispute.

Interpretation of international law as part of domestic law is a difficult issue, because this process depends on the proper application of international law as part of the legal system of the state, as well as the implementation of state obligations under international treaties.

The issue of interpretation of legal norms is still one of the most essential issues of modern theory and practice of jurisprudence, one of which is the existence of more or less uniform rules and principles of interpretation for all branches of law, including national and international law. It can be argued that the specifics of the subject of legal regulation of a particular branch of law determines the specifics of the principles and rules of interpretation of the rules of this branch.

The subjects of interpretation of international treaties are international organizations, international courts, legal scholars, national non-judicial state bodies and national courts. The object of interpretation is the content of the rule of law, while the subject is the text that conveys this content. At the same time, the text can be expressed not only verbally, in writing or in symbols, but in its absence.

Key words: interpretation, principle of interpretation, international treaty, application of international treaty, Vienna Convention, state.

DOI: 10.36695/2219-5521.1.2022.52

УДК 341.6

В.Н. ПЕТРИНА

*Володимир Нестерович Петрина, кандидат юридичних наук, доцент Національної академії внутрішніх справ**

ORCID: 0000-0002-1093-7089

ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Поняття «міжнародний комерційний арбітраж» в українських джерелах має інше значення, ніж у джерелах міжнародного права. Невідповідність визначення поняття міжнародного комерційного арбітражу породжує низку проблем, серед яких: побудова в Україні відмінної від загальноприйнятої у світі концепції міжнародного комерційного арбітражу та неспроможність юристів, які знайомі тільки із українською концепцією міжнародного комерційного арбітражу, самостійно вести справи з вирішення спорів шляхом міжнародного комерційного арбітражу поза межами України та пострадянських країн. З огляду на вищезазначене тема цього дослідження має неабияке теоретичне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного комерційного арбітражу розглядалися в працях таких українських правознавців, як К. Вітман, А. Довгерт, В. Кисіль, В. Комаров, В. Луць, О. Переверзнева, І. Побірченко, М. Приходько, І. Проценко, Ю. Рилач, А. Цірат, Г. Цірат, Ю. Шемшученко

© В.Н. Петрина, 2022

* *Volodymyr Petryna, Ph.D. in Law, Associate Professor of the National Academy of Internal Affairs*